

LITERARNI PROSTOR V IZBRANIH MLADINSKIH DELIH BRANKE JURCA

VLADKA TUČOVIČ STURMAN^{1,2}

¹ Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta, Koper, Slovenija
vladka.tucovic@upr.si

² Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper, Slovenija
vladka.tucovic@upr.si

V letu 2024 je minilo 110 let od rojstva pisateljice Branke Jurca, ki se je rodila 24. maja 1914 v Koprivi na Krasu, umrla pa 6. marca 1999 v Ljubljani in je napisala več kot 30 del mladinske književnosti. Še vedno se ponatiskujeta njen mladinski roman *Ko zorijo jagode* (1974) in sodobna pravljica *Snežaki v vrtcu* (1983). V biografskem smislu njeno življenjsko pot zaznamujejo trije prostori: rojstvo na Krasu v letu začetka prve svetovne vojne, otroštvo, mladost in prva delovna leta učiteljice na Štajerskem med obema vojnama ter zrela, odrasla doba po drugi svetovni vojni v Ljubljani. V prispevku so z metodologijo prostorske literarne vede predstavljeni odgovori na raziskovalno vprašanje, kakšen je odsev realnega prostora v njeni mladinski književnosti, še zlasti avtobiografski kratki prozi *Rodiš se samo enkrat* (1972), avanturističnih pripovedih *Uhač in njegova družčina* (1963) in *Vobljači in prepovedane skrivnosti* (1966) ter mladinskem romanu *Ko zorijo jagode* (1974).

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.3)

ISBN
978-961-286-944-1

Ključne besede:
literarni prostor,
prostorski obrat,
kronotop,
Kras,
Maribor,
Ljubljana

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.3)

ISBN

978-961-286-944-1

Keywords:

spatial literary studies,
literary space,
chronotope,
Karst,
Maribor,
Ljubljana

LITERARY SPACE IN SELECTED YOUTH FICTION BY BRANKA JURCA

VLADKA TUČOVIČ STURMAN^{1,2}

¹ University of Primorska, Faculty of Education, Koper, Slovenia
vladka.tucovic@upr.si

² University of Primorska, Faculty of Humanities, Koper, Slovenia
vladka.tucovic@upr.si

In 2024 we celebrate the 110th birth anniversary of Branka Jurca (died in 1999) who contributed over thirty books for children and youth to Slovenian literature. Her youth novel *Ko zorijo jagode* (1974) and the modern fairy tale *Snežaki v vrtcu* (1983) are still being reprinted. Her life was marked by three spaces: the Karst, where she was born at the outset World War I; the Styria, where she spent her childhood, youth and first working years as a teacher between the two wars; and Ljubljana, where she lived in her mature, adult years after the Second World War. Using the methodology of spatial literary studies, the paper investigates the reflection of real space in Jurca's literature, especially in her autobiographical fiction *Rodiš se samo enkrat* (1972), the adventure stories *Ubač in njegova družina* (1963) and *Vohljači in prepovedane skrivnosti* (1966) and the youth novel *Ko zorijo jagode* (1974).

1 Uvod

V letu 2024 je minilo 110 let od rojstva pisateljice Branke Jurca, ki se je rodila 24. maja 1914 v Koprivi na Krasu, umrla pa 6. marca 1999 v Ljubljani. V naši zavesti in spominu mnogih živi kot »odlična mladinska pisateljica« in »ena najvidnejših mladinskih pisateljic« (Čeh Steger 2014: 312, 273) in ob izboru njene kratke proze za odrasle, *Pot v svobodo*, je urednica knjige in avtorica spremne študije Jožica Čeh Steger (2014: 275) še zapisala, da »Branko Jurca poznamo kot izvrstno mladinsko pisateljico«, saj so »generacije otrok, rojene po drugi svetovni vojni, rasle z njeno mladinsko prozo«. Kot v monografiji *Slovenska realistična avanturistična mladinska proza* navaja Dragica Haramija (2000: 126), je napisala okrog 35 knjig za otroke in mladino, prejela dve Levstikovi nagradi: leta 1960 za knjigo *Okoli sveta*, leta 1966 pa za *Vohljače in in prepovedane skrivnosti*. Še vedno se ponatiskujeta njen mladinski roman *Ko zorijo jagode* (1974) in sodobna pravljica *Snežaki v vrtcu* (1983). Tudi kot urednica revij *Ciciban* ter *Otrok in družina* je bila izrazita promotorka bralne kulture, saj, kot je ob pisateljicini osemdesetletnici v spremni besedi ponatisa mladinskega romana *Ko zorijo jagode* zapisal Miha Matè (1994: 209), »skoraj ni šole v Sloveniji in zamejstvu, ki je ne bi obiskala ob podeljevanju bralnih značk in ob drugih priložnostih«.

Da je že v času življenja sodila med vodilne slovenske sodobne literarne ustvarjalke mladinske književnosti, priča tudi uvrstitev njenega imena ob bok Kristini Brenk in Eli Peroci v razpravi Marinke Svetina Trije osrednji motivi v mladinskih delih Kristine Brenkove, Branke Jurca in Ele Peroci v prvi številki prvega letnika revije *Otrok in knjiga* (Svetina 1972: 97–106), ki jo je v isti številki dopolnila tudi Bibliografija mladinskih del Kristine Brenkove, Branke Jurca in Ele Peroci v knjižnih izdajah Darje Kramberger (1972: 107–110). Sodila pa je tudi v skupino pisateljic, poleg Mire Mihelič, Gitice Jakopin in še nekaterih, pogosto spregledanih, ki so »pomagale premikati mejnike v povojni družbeni zavesti« (Borovnik 2013: 60) in so začele literarno ustvarjati tik pred drugo svetovno vojno, a je vojna njihovo ustvarjalno pot na silo prekinila – tako se je Branka Jurca, čeprav je pred vojno začela pisati za odrasle, po vojni posvečala predvsem mladinski in otroški književnosti. »Toda pisala je tudi avtorsko prozo za odrasle, med katero naj omenimo zbirko črtic *Stekleni grad* (1958), ki prinaša prečiščene utripe iz življenja predvojnega in povojnega človeka, obenem pa prikazuje tudi tegobe žensk v obliki subtilnih psiholoških zapisov.« (Borovnik 2013: 64) »Branka Jurca se s kratko prozo, ki je vznikala iz socialne prizadetosti, iz odpora proti slehernemu ponižanju, še posebej iz odpora

proti ponižanju ženske, vpisuje med pomembne ustvarjalke (socialno)realistične proze pri nas.« (Čeh Steger 2014: 312)

Kot še meni Jožica Čeh Steger (2014: 275), ni domala nikogar v povojnih generacijah otrok, ki »bi se ne čudil pisanemu mozaiku njenih neponovljivih otroških likov, ne poznal *Bratca in sestrice* (1956), ne sprejel Jagode (*Ko zorijo jagode*, 1974), ne vedel za *Uhača in njegovo družino* (1963), za *Špelin dnevnik* (1976) ali za *Pot okoli sveta* (1985). Obenem najbrž malokdo ve, da je Branka Jurca svojo literarno pot začela pred drugo svetovno vojno s pisanjem za odrasle. Kakor pravi sama, je bila pred drugo svetovno vojno in takoj po njej kilometre daleč od misli na to, da bi pisala za otroke in mladino.« V ustvarjanje za otroke jo je pripeljala izkušnja materinstva – sin Matjaž Potrč, poznejši filozof, se je rodil leta 1948, hči Marjetica Potrč, arhitektka in likovna umetnica, pa 1953. »Otroka sta rastle in nista nič vedela za vojne grozote, ki smo jih mi preživeli. Ne za fašiste ne za zapore ne za partizane ne za bombne napade. Si morete predstavljati: otroka sta živela kakor drugi svoj dan, svetel, sončen dan ob mami in očetu in babici in dedku in naenkrat sem se jaz temu svetlemu in neobremenjenemu otroštvu pisateljsko odprla. Tako sem napisala *Bratca in sestrico* [1955]. S to knjigo sem prvič stopila v svet otroškega čutenja.« (Hofman 1978: 106) Svet otrok jo je zanimal tudi po strokovni in službeni plati, saj je bila po poklicu učiteljica, ki je najprej učila v Slovenskih goricah, po vojni pa v osnovnih šolah v Ljubljani – na Prulah in Levstikovem trgu, ter dolgoletna urednica *Cicibana* (1960–1971), ki je bila tudi javno dejavna, saj je v reviji *Naša žena* pisala o vzgoji in poučevanju otrok, kjer se je zavzemala za pravice otrok do sproščenega otroštva in da bi bili izobraževalni cilji prilagojeni otrokovi sposobnosti (Čeh Steger 2014: 272, 273, 311).

V biografskem smislu njeno življenjsko pot zaznamujejo trije prostori: 1) rojstvo na Krasu v letu začetka prve svetovne vojne, 2) otroštvo, mladost in prva delovna leta učiteljice na Štajerskem med obema vojnama ter 3) zrela, odrasla doba po drugi svetovni vojni v Ljubljani – pri čemer ni upoštevana njena medvojna izselitev najprej v Ljubljano in taborišče Gonars, potem pa v koncentracijsko taborišče Ravensbrück. V razponu njenih zgodnjih in kasnejših del je opazna razlika med umestitvijo dogajanja na podeželje, npr. v zgodnji slikanici *Poredni zajček* (1958), in že povsem urbanim literarnim prostorom v delih *Uhač in njegova družina* (1963) ter *Vohljači in prepovedane skrivnosti* (1966). Pravi literarni spomenik je postavila Mariboru v avtobiografskem delu *Rodiš se samo enkrat*. Še posebej pa je kot literarni prostor

zasijala sodobna Ljubljana poznih 60. in zgodnjih 70. let v mladinskem romanu *Ko zorijo jagode*.

Prostor kot predmet raziskovalnega interesa literarne vede se ni pojavil šele s prostorskim obratom¹ v naj sodobnejši literarni vedi oz. njeni ožje opredeljeni prostorski oz. prostorsko usmerjeni literarni vedi. Ukvarjanje s prostorom v slovenski literarni vedi ni novost, ga pa prostorsko usmerjena literarna veda problematizira prednostno in večrazsežnostno (Perenič 2012: 260). Prostor je pomembna literarna prvina in ena temeljnih literarnih ravnin, zato je bil že v preteklosti predmet različnih metodoloških konceptov, prostor je bil v slovenski literarni vedi poleg zanimanja za literarni prostor v pozitivističnem konceptu znanstvenega aparata, ki je spremljal izdaje klasikov, tematiziran tudi v naratologiji (monografija Marjana Dolgana *Kompozicija Pregljevega pripovedništva* [1983]) in žanrskih raziskavah kmečke in pokrajinske povesti ter potopisnega romana (zanimanje za prostor kot literarno dogajališče je bilo razširjeno s sociološkim konceptom kulturno kreativnega geografskega prostora); enako še v tematoloških študijah (npr. tematoloških in imagoloških razpravah Toneta Smoleja) in interkulturnih literarnozgodovinskih razpravah zadnjih let. Med drugim so objavljene v zbornikih SDS, ki so jih spodbudile lokacije Slovenskega slavističnega kongresa zunaj meja Republike Slovenije in v prestolnici med letoma 2006 in 2010 (Zagreb, Trst, Celovec, Monošter in Ljubljana), pred oz. sočasno z njimi pa v zbornikih Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture na temo dežel in mest (1998) ter mesta in meščanov (2006) (Hladnik 2012: 271–274, 280–281).

V humanistiki in družboslovju je bila kategorija prostora upoštevana pred prostorskim obratom, vendar jo je literarna zgodovina podrejela časovni osi – pozitivizem Hippolyta Taina je poudarjal vzročno povezavo med prepletom fizično- in družbenogeografskih dejavnikov, ki vplivajo npr. na življenje in ustvarjalnost pisateljev, in močno se je zakoreninil vidik, da okolje determinira posameznika na

---

¹ Z izrazom prostorski obrat oz. spatial turn se označuje povečano zanimanje za prostor v humanističnih in družbenih znanostih konec 80. let 20. stoletja (Juvan, Dovič, Habjan 2013: 1). Sklicujoč se na filozofa Michela Foucaulta in Hanrija Lefebvra sta izraz *spatial turn* v smislu epistemološkega premika prva uporabila humanistični geograf Edward Soja v delu *Postmodern Geographies* (1989) in literarno-kulturni teoretik Fredric James v delu *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism* (1991) (Juvan 2013: 6). Urednica tematske številke *Slavistične revije* (60/3) *Prostor v literaturi in literatura v prostoru/Space in Literature and Literature in Space* ugotavlja, da prostor še zdaleč ni predmet zanimanja le v zvezi z literaturo, temveč so se z njim ukvarjale najrazličnejše discipline (od matematike, fizike in filozofije do sodobnih družboslovnih in humanističnih znanosti), zato ga je tudi nemogoče zožiti na eno(vito) definicijo. Prostor je eden pomembnejših dejavnikov pri razmestitvi in dinamiki literarne kulture (Perenič 2012: 259).

podlagi naravno-fizične in družbeno-psihološke vzročnosti (Juvan 2013: 7). Hladnika (2012: 271) je spodbudil pozitivizem v natančnih prostorskih uredniških pripombah *Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev* (še zlasti Marje Boršnik, urednice Tavčarjevega zbranega dela) k razmisleku o izmuzljivem razmerju med realno prostorsko predlogo in fiktivnim prostorom, ki ne nazadnje vodi v literarni učinek. Juvan priznava vpliv prostora na oblikovanje literarne kulture: »Geoprostor namreč do neke mere vpliva na kakovost, moč in razmestitev medijsko-institucionalne infrastrukture, pa tudi na možna ravnanja književnikov. [...] Geografski prostor v družbenem življenju književnosti omogoča in spodbuja ali pa ovira in onemogoča različne razvojne možnosti.« (Juvan 2013: 19)

Pokrajinsko prepoznavno in poudarjeno dogajališče v pokrajinski ali regionalni povesti kot podtipu kmečke povesti (ne pa realni prostor, ki je podlaga za dogajalni prostor!) po Hladniku (2012: 272) določa značaj in delovanje literarnih oseb. To se ujema z Bahtinovim konceptom, da podoba človeka v literaturi določata literarni prostor in čas, imenovana kronotop oz. prostorčas, ki je »oblikovno-vsebinska literarna kategorija«: »V literarnoumetniškem kronotopu se prostorska in časovna znamenja družijo v pomenljivo in konkretno celoto. Čas se zgošča, strjuje, postane umetniško otipljiv; prostor pa se intenzificira in vključi v gibanje časa, sižeja, zgodovine. Časovna znamenja se odstirajo v prostoru, prostor pa dobiva pomen in razsežnosti v času. To križanje nizov in združevanje znakov je značilno za umetniški kronotop.« (Bahtin 1982: 220)

Neke vrste podlaga Foucaultovega in Lefebvrovega razmišljanja o prostoru, na osnovi katerega se je razvil koncept prostorskega obrata, je bilo opozorilo sociologa Georga Simmla proti poenostavljenemu okoljskemu determinizmu, ki ga je objavil že leta 1903. Prostor po njegovem mnenju ne določa družbe, temveč družba konstruira prostor ali natančneje: »prostor ni le naravna danost ali vsebnik, ki vključuje vase družbo in jo določa, temveč [...] so družbena razmerja, oblike in politike tiste, ki geografski prostor projicirajo, mu dajejo vsebino in pomen« (Juvan 2013: 7).

Hladnik (2012: 272, 274) predlaga razdelitev prostora (predvsem kot raziskovalnega predmeta v empiričnih literarnovednih raziskavah) na: prostor v tekstu (dogajališča oz. dogajalni prostor) in prostor zunaj teksta (rojstni kraji, prebivališča avtorjev), našteje pa še rabo sopomenskih terminov za prostor v književnosti: književni prostor, pripovedni prostor, dogajališče, kronotop in dogajalni prostor.

Juvan (2006: 235) uporabi termina fiktivni svetovi književnih del in stvarni prostori socializacije literature, ko razloži kartografski koncept *Atlasa svetovne literature* (Bradbury 1999), v katerem so prostori povezani z zemljepisnega vidika večjih ali manjših pokrajinskih enot (regij, mest, središč in obrobij) in beleženjem dogajališč ali mikrolokacij (salonov, kavarn, gledališč). Povzame še pojma francoske *geokritike*, tj. poetike interakcij med človekovim prostorom in literaturo, ki loči med poetskim oz. imaginarnim prostorom literarnih del in socio-geografskim prostorom delovanja literature. Pri tem imajo pomembno vlogo pisateljske domišljajske predstavitve mest in krajin, ki vplivajo na zaznavanje stvarnih prostorov (npr. Kafkova Praga ali Joyceov Dublin) (Juvan 2006: 239). Interakcija med fiktivnimi in realnimi prostori literature je zanimiva predvsem v območju medbesedilnosti, prostorske skladnje in transgresije, kjer definira prostor besedilnega sveta oz. znotrajbesedilni prostor (imaginarni, domišljajski, fiktivni svet, ki ga sestavlja struktura fiktivnih oseb, predmetov, dogodkov, govorov, dogajalnega prostora in časa) in prostor, kjer živi literatura, oz. zunajbesedilni prostor (doživljeni, dejanski, stvarni svet). Realni prostor poimenuje »geoprostor« in »dejanski geoprostor« (Juvan 2013: 13).

Izhajajoč iz premise, da se pojmovanje in specifične vrednosti prostora v času spreminjajo, je Irena Novak - Popov (2006: 239–254) predstavila semantične funkcije prostora in ponudila štiri opazovalne podkoncepte prostora: 1) katere vrste prostorov neka skupina avtorjev ali določen literarni tok izbira za prizorišča; 2) koliko in kako je prostor simbolno kartiran, obmejen, obsežen; 3) kaj se v prostoru dogaja; 4) kako je literarno posredovan.

Pri definiranju odnosa med mestnim in vaškim literarnim prostorom si je Jožica Čeh Steger pomagala s konceptom središča in obrobja Lotmanove semiosfere in habitusa Pierra Bourdieuja. Literarni učinek subjektivno doživete in skonstruirane literarne pokrajine pa lahko nastane tudi z referiranjem na zemljepisno preverljiv konkretni prostor, in sicer po vzoru francoske in srednje- ter vzhodnoevropske *geopoetike* (prim. zgoraj Juvan 2006: 235). Ta pojem označuje interference med geografijo in književnostjo na podlagi sodobnih ali zgodovinskih literarnih konceptov, ki zaobjema tudi literarno-umetniške postopke za semantično oziroma simbolno konstrukcijo in zamejitev zemljepisnega prostora (Čeh Steger 2010: 180–188, 2013: 5–28).

Razmerje med zunajliterarno stvarnostjo in literarno konstruiranimi prostori, kot ga je mogoče prikazati na zemljevidih, je predmet literarnih atlasov in *literarne geografije*,² kjer je prostor razčlenjen na: a) literarizirane prostore – najširši pojem, vezan na empirični prostor, to so izseki iz geografskega prostora (urbana ali podeželska območja, reke, gorovja, jezera); b) fikcionalizirane prostore – realni prostori (pokrajine, mesta, naravne pojavnosti), ki postanejo literarna dogajališča; c) prostore fikcije – so produkt ustvarjalne imaginacije, namišljeni, najbolj odmaknjeni od geografskega prostora. Dejanski oz. geografski prostor je *Georaum*, fikcijski prostori se ustvarjajo tako, da literatura »parazitira« na realnih oz. empiričnih prostorih – nanje se nanaša in jih tudi preoblikuje. Obstajajo tudi prostori, ki nastanejo neodvisno od realnega prostora in so rezultat ustvarjalčeve domišljije. Shema organizacije dogajalnega prostora v literaturi sestavljajo različne koncentrično razvrščene prostorske komponente: 1) v notranjem koncentričnem krogu je prostor delovanja oz. nahajanja književnih figur, znotraj njega so manjše prostorske entitete (hiša, dvorišče, hotel ipd.); 2) srednji koncentrični krog je t. i. geografski prostor ali horizont s topografskimi markerji (kraji in regijami, ki so samo omenjeni, literarne osebe se tam ne nahajajo, sem sodijo lokacije spominjanja); 3) šele tretji koncentrični krog na zunanem robu je dogajalni prostor, ki je nadpomenka prostoru delovanja in geografskemu prostoru ter zaobjema celotno pripovedno strukturo oz. svet pripovedi (Perenič 2012: 568).

2 Metoda

V prispevku so z metodo prostorske literarne vede predstavljeni odgovori na raziskovalno vprašanje, kakšen je odsev realnega prostora v mladinski književnosti Branke Jurce, še zlasti v avtobiografski kratki prozi *Rodiš se samo enkrat* (1972), avanturističnih pripovedih *Ubač in njegova družčina* (1963) in *Vohljači in prepovedane skrivnosti* (1966) ter mladinskem romanu *Ko zorijo jagode* (1974), in to z neeksperimentalno deskriptivno dokumentarno metodo.

Pri razčlenitvi literarnega prostora na podrobnejše mikrolokacije se opiram na dognanja prostorske literarne vede, še zlasti spoznanja o dogajalnem času in prostoru (prostorčasu oz. kronotopu) ruskega literarnega teoretika in filozofa Mihaila Bahtina. Bahtin je v delu *Teorija romana* (1982) definiral kronotop kot »medsebojno zvezo

---

² Besedno zvezo literarna geografija sta sicer uporabila Christopher Salter in William Lloyd v knjigi *Landscape in literature* (1977), že leta 1904 pa jo je škotski biograf William Sharp postavil v naslov svoje knjige *Literary geography* (Urbanc, Juvan 2012: 311).

časovnih in prostorskih odnosov«, v njem sta »neločljivo povezana prostor in čas (čas kot četrta razsežnost prostora)«. Za raziskovanje literarnega prostora je ključna tudi Bahtinova ugotovitev, da kronotop kot oblikovno-vsebinska kategorija določa (v precejšnji meri) tudi podobo človeka v literaturi, potemtakem kronotop ni zgolj goli dogajalni prostor in čas, pač pa ključni element celovitosti literarnega dela, saj ne nazadnje vpliva tudi na literarni lik oz. ga pomembno sooblikuje.

Namen prispevka je s pomočjo nekaterih teoretičnih konceptov prostorske literarne vede, ki so predstavljeni v uvodu, analizirati literarni prostor v omenjenih mladinskih delih Branke Jurca in predstaviti razlike in podobnosti v reprezentaciji literarnega prostora glede na pisateljčine kraje bivanja (Kopriva na Krasu, Maribor, Ljubljana).

3 Rezultati

3.1 *Rodiš se samo enkrat* (1972)

Z avtobiografskim delom *Rodiš se samo enkrat* se Branka Jurca vpisuje na seznam avtorjev slovenske mladinske avtobiografske proze kot »specifičnega podžanra avtobiografske proze, ki tematizira otroštvo oziroma odraščanje in je naslovljen (ali ga literarni posredniki naslavljajo) na mladega bralca. Ta vrsta proze se je oblikovala skupaj z uveljavitvijo modela pisatelja kot estetsko avtonomnega umetnika, se najbolj razmahnila v drugi polovici dvajsetega stoletja, v sodobni mladinski prozi pa je skoraj ni zaznati.« (Zorman 2023b: 137) Glavni književni prostor v tej zbirki je Maribor, saj je tja umeščenih največ od 33 kratkoproznih besedil, vendar je na začetku posebna pozornost posvečena Krasu oz. pisateljčini rojstni vasi Kopriva. Tam se je pisateljica sicer samo rodila oz. tam preživela še kratek čas v vmesnem obdobju, ko oče zaradi vpoklica v vojsko ni bil več paznik v koprskem zaporu (potem ko je bil ranjen v Galiciji, je spet dobil pazniško službo, vendar ne v Koprju, temveč Mariboru). Kljub temu pa z rojstnim krajem nikoli ni izgubila stikov (Malešič 2014).³ »Rodila sem se v Koprivi. Kopriva je ena najlepših kraških vasi. Južna železnica, ki jo je zgradila Avstroogrška še pred prvo vojno, pelje naravnost mimo te vasi. [...] Rodila sem se

---

³ »Branka Jurca je kmalu po svojem rojstvu zapustila rojstno Koprivo, toda s kraško zemljo in njenimi ljudmi je ostala povezana vse svoje življenje. Na to je opozorila tudi tržaška pisateljica Mara Samsa, s katero sta se spoznali v Ljubljani pri osvobodilnem gibanju, bili skupaj v taborišču Gonars in ostali v prijateljskih ter literarnih stikih tudi po sovoboditvi: 'Ko je razgovor o Koprivi, se ji oči zablestijo, v njih je toliko čudovite jasnine. Potem jo nenadno nekaj prekrije. Spomin je, ki se razgrinja skozi vsa otroška leta, skozi vso mladost. V tem spominu je vsa razbičana primorska zemlja, je primorski človek, ki preko meje išče košček kruha in sreče, sta njen oče, njena mati, njen brat in končno ona sama.'« (Čeh Steger 2013: 282)

na maminem domu, po domače pri Tišlarjevih.⁴ Stari rodovi so tišlarili, zdaj pa ni bilo več mizarja pri hiši; na mizarja je spominjalo le mizarско orodje, od žag do dlet in obličev, ki so ostali pri hiši.« (Jurca 1984: 8, 9)

Ime rojstne vasi je bilo za pisateljico oz. njen habitus še posebej pomembno v smislu frazema, da kopriva ne pozebe 'zdrav, odporen človek uspešno kljubuje bolezni, naporu' (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*), saj se je v tem delu in pozneje še večkrat⁵ sklicevala na svojo trpežnost, s katero je kljubovala življenjskim preizkušnjam, tudi dejstvom, da je bila drobne telesne konstitucije in je doživela vojne grozote, a je vse tegobe premagala: »Zase vem, da sem trdoživa, kakor so trdožive vse koprive. Nista me vzeli ne pozeba in ne slana. Tako kakor tudi vaščanov ne. Ostali so Slovenci, pa čeprav so jim fašisti poslali v šolo italijanskega učitelja!« (Jurca 1984: 9)

Povod za naslov knjige, *Rodiš se samo enkrat*, je bil zaplet v zvezi z njenim rojstnim dnevom – njena mama je trdila, da se je Branka Jurca rodila 27. aprila, v krstnem listu pa je pisalo, da se je 24. maja; tudi pisateljica se je istovetila z mislijo, da se je rodila mesec dni prej: »Aprila, ko gmajne na Krasu ozelene, ko zacvetijo bedenice,⁶ ko se bedenice razcvetijo in noro zadišijo, ko ozelenijo rjeveri grmi, ko se odenejo v rahle čipke rumenega in rdečkastega cvetja,⁷ ko brinj⁸ poženejo mehke, dišeče in voljne poganjke ...« (Jurca 1984: 10) Iz navedenega odlomka je mogoče razbrati, da je

⁴ Ta poved je vklesana tudi na spominski plošči, ki je bila na njeni rojstni hiši odkrita ob stoletnici njenega rojstva, leta 2014 (Čeh Steger 2014: 273).

⁵ Npr. v intervjujih, ki so objavljeni knjižno: Branko Hofman: *Pogovori s slovenskimi pisateljji* (Hofman 1978: 105–120, Berta Golob: *Srce ustvarja, roka piše: srečanja z mladinskimi pisateljji* (Golob 1983: 95–98), Branko Hofman: *Iskani in najdeni svet* (Hofman 1988: 117–136), Berta Golob: *Do zvezd in nazaj: srečanja z mladinskimi pisateljji* (Golob 1995: 75–79).

⁶ Bedenica je narečno poimenovanje za divje rastočo narciso oz. belo narciso (*Narcissus poeticus* ssp. *Radiiflorus*), imenovano tudi beli narcis, gorski narcis ali ključavnica, ki uspevajo na suhih travnikih z apnenčasto podlago, kakršna je v Alpah, pa tudi na Krasu in Kraškem robu; dandanes so divje narcise ogrožena in zavarovana vrsta, saj zaradi zaraščanja travnikov ali prehitre košnje izgubljajo svoj življenjski prostor, kljub temu pa je na Krasu še mogoče najti predele, ki so spomladi pobeljeni od njihovih cvetov. Bedenice, ki imajo prijeten, intenziven vonj, je imel rad tudi slovenski etnolog in folklorist Milko Matičetov (1919–2014), ki ga je s pisateljico Branko Jurca povezovala rojstna vas Kopriva. Ob stoti obletnici njegovega rojstva je izšla monografija *Bedenice: kraški šopek Milka Matičetovega* – uredil jo je etnolog Božidar Premrl in za naslovnico izbral fotografijo Milka Matičetovega s šopkom divjih narcis v rokah sredi kraške gmajne.

⁷ Z rijem misli pisateljica na navadni ruj (*Cotinus coggygria*), vrsto grma, ki uspeva na suhih in zelo osonečenih predelih, kakršnih na Krasu ne manjka, in ki se jeseni obarva v slikovite odenke rumene, oranžne, rdeče in vijolične barve. Ruju je več poljudnoznanstvenih in literarnih besedil posvetil slovenski literarni ustvarjalec, esejist in ornitolog, Iztok Geister: *Hvalnica ruju* (2007) in *Lepolisiše* (2007). Ruju je estetsko vabljiv tudi, ko spomladi cveti z drobnimi zelenimi (ne rumenimi in rdečimi, kot je zapisala pisateljica!) cvetovi, še zlasti pa potem, ko se drobna semena obesijo v lasuljaste pajčolane različnih barvnih odtenkov, od zelenkaste do rdečkaste – marsikdo misli (očitno je tako mislila tudi pisateljica), da takrat cveti, čeprav dejansko že semeni. Res pa je, da rujeva socvetja spominjajo na drobne čipke, kot je zapisala pisateljica.

⁸ Navadni brin ali brinje (*Juniperus communis*) je prav tako pogosta grmovna vrsta na Krasu, zimzelena, znana po »brinovitih jagodah« (botanično gledano: storžkih), ki služijo kot začimba ali za izdelavo žganja (brinjevca); v neposredni bližini pisateljicine rojstne vasi, v Dutovljah, so pred nekaj leti osnovali festival Gin & brin festival.

pisateljica, kljub temu da ni nikoli za stalno živela na Krasu, ga je pa po drugi svetovni vojni redno obiskovala, zelo dobro poznala kraško naravo, zato je v opis pomladanskega vzdušja na Krasu vključila tipične kraške rastline, kot so divje narcise, ruj in brin. Ravno tako je znala v besede ujeti takratno vetrovno vreme ob morju, kjer je njen oče izvedel, da se mu je rodila hči: »Aprila, ko je burja brila z blazno hitrostjo in so se valovi morja v Koprju jezno razbijali ob kamnitem valobranu.« (Jurca 1984: 9) V nadaljevanju pa je vključila tudi nekaj tipičnih kraških narečnih besed, kot so: *borjač* 'zaprto kraško dvorišče' (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*), *kamra* 'manjša soba v kmečki hiši, navadno za spanje' (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*), *tata* 'oče, ata, ati' (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) in *pnče* ('punče, deklica') (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*).

Koprška epizoda je bila kratka, zajemala je čas do očetovega odhoda na fronto in ni bila pozitivna, saj jo je zaznamovala izkušnja z vsiljenim obiskom pri zdravniku, za katerega se je njena mati odločila pod vplivom nasvetov dobrohotnih, a vsiljivih sosed, ki niso prenašale joka bolnega otroka, čeprav je bila ona navajena otroka zdraviti z domačimi zdravili: »Koper! To je bilo v tistih časih majhno, zanikrno obmorsko mestece. Obmorsko mestece z ozkimi ulicami in uličicami. Z ozkimi hišami s strmimi stopnicami v dve nadstropji.« (Jurca 1984: 19)

V Maribor k očetu se je mama z malo Branko in njenim starejšim bratcem Cirilom odpravila z vlakom in prva izkušnja štajerske prestolnice je bil hlad na železniški postaji: »S Pohorja je zapihal mrzel veter. 'Joj, je tukaj mrzlo!' je rekla mama. 'O, tu ni Kras,' je rekel oče, 'tu so zime za celo suknjo bolj mrzle ...' Moja mama ni imela doma v Koprivi niti suknje. Prvo suknjo je dobila šele takrat, ko se je odpravljala v Maribor.«⁹ (Jurca 1984: 30) Njihova družina v Mariboru ni bila edina primorska in čeprav je bila Branka Jurca Primorka, je bila tudi Mariborčanka: »Kolikokrat sem slišala, da je v Mariboru lepo, da je to štajerski Meran. Dolgo nisem vedela, kaj so želeli ljudje povedati s to primerom, vendar sem čutila, da je v tej primeri toliko priznanja Mariboru, tako da sem bila vse življenje ponosna na Maribor in na nas, Mariborčane.« (Jurca 1984: 30) Druga izkušnja štajerske prestolnice je bila, da je oče njo in brata vzel s seboj na projugoslovanko zborovanje, na mariborski Glavni trg so šli po Pobreški ulici, ob deroči Dravi navzgor, temno zeleno Pohorje pa se ji je

---

⁹ To, da mlada ženska na Krasu ni imela zimskega oblačila, zbuja začudenje, saj so tudi kraške zime, čeprav brez snega, lahko izredno mrzle, še zlasti, ko piha burja; občutek, da je bilo v Mariboru hladneje kot na Krasu, pa je povsem ustrezen, še zlasti, če so prispeli na Štajersko jeseni, ko se na Krasu še dolgo čuti vpliv poletja, na Štajerskem pač ne.

zdelo kot mogočna žival, ki čuva mesto, in že zelo zgodaj je občutila nasilje, ker je bila Slovenka in Primorka: »Weiss, blau, rott, / windische Krott! [...] Prekleti Čiči! so nas zmerjali. Pojdite, od koder ste prišli!« (Jurca 1984: 36, 37)

Bivanje njihove družine v Mariboru pisateljica vedno znova primerja s Krasom, tako so v Mariboru in okolici dozorevala lepa, sortna jabolka, slastne hruške, okusne češnje hrustavke in sladko-kiselkaste marelice, medteme ko jabolka v Koprivi niso bila ravno prva med sadjem, zato se je oče z njimi, ko jih je na Štajerskem dobil za plačilo za delo pri kmetu, pohvalil pred svakinjo iz Koprive, ki jih je obiskala: »Tam rodijo smokve in breskve in grozdje, tu, na Štajerskem pa so jabolka, a okusna kakor nikjer. [...] 'Da vidiš, koliko jabolk imamo! In kakšne! Draga moja, cel Kras jih toliko ne premore, kolikor jih imamo to jesen mi!« (Jurca 1984: 39) Teta se je v Maribor pripeljala s Krasa, »naravnost od domačega ognjišča«, njena noša je bila primorska in podeželska: »Oblečena je bila v črno. Na glavi je imela ruto, nazaj zavezano.«¹⁰ (Jurca 1984: 38) Očitno je primorsko podeželsko nošo v Mariboru ohranila tudi pisateljčina mama, saj se pisateljica spominja pogleda nanjo, ko je maminim opozorilom navkljub z očetom in bratom odhajala na protinemške demonstracije: »Mama je stala z nazaj zavezano ruto v okviru vrat in gledala s prestrašenimi očmi v nas.« (Jurca 1984: 31) S tako podobo ženske se deklica Branka ni identificirala, zato se ji je zgodilo, da je po cankarjansko zatajila svojo babico, ki se je nekoč drugič pripeljala na obisk, ni se odzvala na njen klic na ulici, češ da je ne pozna: »Uzrla sem staro mater s črno ruto, zavezano na zatilju, s črno obleko, segala je skoraj do tal, uzrla sem svojo staro mamo, neznatno in tujo, ko da je prišla iz drugega sveta.« (Jurca 1984: 104) Teta jim je prinesla kraške dobrote: vejico rožmarina, na tanko narezan pršut in pinco 'hlebčku podobno primorsko pecivo iz boljšega kvašenega testa' (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*), stara mama¹¹ pa poleg terana, katerega kozarec sta spila tudi mala Branka in njen brat Ciril, celo kuhane kraške štruklje v pokriti

¹⁰ Duha takratne pokrajinsko prepoznavne primorske oblačilne kulture, kot je ženska črna obleka in nazaj zavezana črna ruta, je še zlasti zadel ilustrator Božo Kos, s svojo prepoznavno in značilno preprosto črno-belo risbo (Jurca 1984: 40), tudi v upodobitvah pisateljčine babice ob krstu in obisku Maribora (Jurca 1984: 14, 105).

¹¹ Ob omembi babice se spomni tudi, da je kmalu po tistem obisku umrla, mama pa ni mogla na pogreb, ker bi za prestop jugoslovansko-italijanske meje morala imeti potni list in vizum (»Med nami in njimi v Koprivi je bila državna meja. Mati je bila daleč, skoraj na koncu sveta.« Jurca 1984: 103), imela pa ni niti denarja za vozovnico; ko pisateljica omeni kraško pokopališče, uporabi zanj značilno kraško narečno besedo žegen: »Mama je ostala tako tudi tisti dan, ko so staro mater položili v grob na žegen za koprivsko cerkvijo, doma. Neutolažljivo se je jokala. In tudi jaz sem se jokala.« (Jurca 1984: 106) Zanimivo z današnjega stališča je, da Branka Jurca za babico nikoli ne uporablja narečnega poimenovanja »nona«, ki je kot narečna beseda za babico na Primorskem razširjeno danes, izhaja pa iz italijanščine, temveč »mami«, »stara mati« in »stara mama«. V preteklosti izraz nona ni bil tako razširjen kot danes, za babico so rabili samostalnik mati, prim. izjavo Dragice Sosič (roj. 1933), dolgoletne skrbnice Kosovelove domačije v Tomaju (*Pričevalci*).

kanglici.¹² Kljub temu da so se na bivanje v Mariboru po svoje privadili, je tak obisk vzbudil zlasti v starših zatajevano domotožje: »Mama in tata, oba sta sijala od sreče; stara mati nam je prinesla pozdrave s Krasa. Nekaj sveže, ostre burje, ki odkriva korce s strehe. Vršanja mogočnih borovcev za vasjo. Malo vonja po brinju, ki ga je žgalo sonce. Vonja po brinju z gmajne. Nekaj barve sinjega neba. In tudi barvo rdeče zemlje, ki hrani trte.« (Jurca 1984: 103)

Mala Branka pa je kljub primorskemu poreklu Maribor vzela za svojega, tu se je odvilo njeno otroštvo, ki je potekalo po mariborskih ulicah, trgih in parkih – pisateljica ob tem ne skopari z omembo (in opisom) realnih mestnih prostorov, kot so: Pobrežje, Pobreška ulica, ulica Ob železnici, Magdalenski park, Glavni trg, Koroška cesta, Gosposka ulica, bližnja vas Miklavž na Dravskem polju, kamor so hodili kupovat krompir, itd. Medtem ko so najprej stanovali ob Dravi, na Pobreški ulici, so se kmalu preselili v ulico Ob železnici, to je bilo v Magdalenskem predmestju, na desnem bregu Drave, vzdolž koroške proge ob Magdalenskem parku: »A vendar, Magdalenski park je bil naš park in naj je bil mlad¹³ in skromen, je še danes moj najdražji park, kar sem jih poznala, kopica spominov je ostala z njim.« (Jurca 1984: 54)

Tja se je hodila tudi učit ob zgodnjih jutrih: »Pred mojimi očmi je rasla svilnata trava. Pred mojimi očmi so se razpirali drobni zlatorumeni cvetovi forcije. Bilo je, ko da bi jih orosil zlat dež. Drenovi grmi so vzcveteli, čez noč so se razcveteli. Japonske kutine so ozelenele in njih cvetje je ognjeno zacvetelo. Pomlad je bila tu, z vso silo je butnila v deželo.« (Jurca 1984: 170) Še en park se je deklici Branki usedel v srce, to je bil park pred moško kaznilnico,¹⁴ v kateri je bil zaposlen njen oče, ki te službe ni maral – prav on jo je skrivaj popeljal med magnolije, akacije, trepetlike, breze, srebrne jelke in divje kostanje. (Jurca 1984: 59)

---

¹² Kvašeni orehovi štrklji so značilni za Primorsko, tudi za neposredno okolico Koprive, Dutovlje (Bogataj 2021: 92), še dandanes jih ob prazniku Marijinega vnebovzeta tradicionalno pripravljajo in prodajajo ob cerkvi na Repentabru.

¹³ Magdalenski park so na območju nekdanjega pokopališča ob cerkvi sv. Magdalene uredili leta 1906 (*Magdalenski park*), torej je v času otroštva Branke Jurca, ki se je rodila leta 1914, v primerjavi z mariborskim mestnim parkom verjetno bil res »mlad in skromen«.

¹⁴ Nekdanja mariborska Cesarsko-kraljeva moška kaznilnica je bila zgrajena v 80. letih 19. stoletja in je veljala za najmodernejšo zaporniško poslopje, in sicer zvezdaste oblike, ki je bila značilna za gradnjo zaporniških stavb tistega časa (*Kaznilnica*), kar je ugotovila tudi Branka Jurca (1984: 60): »Šele mnogo pozneje sem videla, ko sem se vozila z letalom nad mestom in nad kaznilnico, da je kaznilnica grajena v obliki zvezde, z mnogimi dvorišči brez trave in brez drevja, okrog in okrog pa da kaznilnico zapira visok cementen zid, ki ga kaznjencem, ki hrepene po prostosti, ni moč preplezati.«

Najlepši poklon Mariboru pa je najboljše opis mariborskega mesta na pisateljčin prvi šolski dan, kar je bilo verjetno ok. leta 1920:

V šolo sva odšli pravi čas. Za to je poskrbela mama. Šli sva v mesto, kakor smo rekli Mariboru. Mesto, staro mesto je bilo ob Dravi, gosposko mesto pa pod Piramido in Kalvarijo, na drugi strani mostu. Držala sem se mame. Stopicljala sem ob njej. Po ulici ob železnici. [...] Iz naše ulice sva zavili na Frankopansko cesto. Na tej cesti je bil velik promet. Po široki, razriti cesti so vozili izvožki. Kočijaži so sedeli spredaj na pokriti klopci. [...] Z mamó sva šli na desni po dolgem železnem mostu, ki je vezal oba dela mesta: delavsko predmestje s starim in z gosposkim delom mesta. Na levi me je varovala mama, na desni me je varovala železna ograja. Pogledovala sem skozi ograjo v široko Dravo, ki je tekla pod nami. Po prvih jesenskih nalivih je bila voda kalna, široka in vila se je naprej in ni in ni ji bilo konca. Globoko pod nami je bilo staro mesto s stisnjenimi hišami in z ozkimi ulicami. Ko prislunjeno je bilo ob obalo Drave. Še z mosta sva videli visoko na obzorju dva hriba: na levi Kalvarijo in na desni Piramido, dva strma, ne visoka hriba, ki sta s severne strani ščitila mesto pred severnimi vetrovi. Pred nama se je odprl Glavni trg. Takrat se mi je zdel velik, velikanski. Na desni strani je zapirala trg stara občinska hiša z baročnim portalom. Malo naprej je stal baročni kip na visokem podstavku, kužno znamenje. Postavili so ga ljudje, ki so preživeli kugo. Postavili so ga visoko pod nebo, da bi bil še bliže bogu. Ko da bi prosilo milosti za vse tiste, ki so še ostali. Nato se je trg zožil. Hodili sva po Koroški cesti. Če bi šla po tej cesti naprej, bi prišla na Koroško. Midve z mamó pa sva kmalu zavili po Samostanski ulici. Šli sva pod krošnjami divjih kostanjev; stali so na vsaki strani ulice, kolikor daleč sem videla. (Jurca 1984: 66–68)

To pot je šolarica Branka prehodila še nešteto krat, zmeraj se je ustavljala na mostu, da je lahko gledala Dravo in pozimi občudovala ledene plošče, ki so se vozile po reki, se razbijale in spet združevale (Jurca 1984: 82–84) Drava je deklico Branko neizmerno privlačila, čeprav je bila široka in deroča:¹⁵

Drava je bila reka, ki smo jo občudovali, pa tudi bali smo se je. Stopili smo vanjo in stisnilo nas je pri srcu, tako je bila mrzla. In drla je. Tako divje je drla, da mi je spodnašala noge. Če sem hotela ali nisem hotela, Drava me je vrgla v mrzlo valovje in morala sem zaplavati. Če sem se z levega brega ozrla po gladini proti desnemu bregu, se je zazdelo, da gladini Drave ni bilo kraja. Ko bi jo preplavala! In še isto poletje sem jo tudi preplavala! [...] Bala sem se vrtnecv, vsega sem se bala. Tudi tega, da bi omagala. A zmagala sem! Desni breg je bil daleč. Levi breg enako daleč. Lahko bi klicala na pomoč, ali jaz nisem klicala – sklenila sem, da ne bom klicala. In tako se je začel tudi breg bližati, lahko sem že vedela, da bom Dravo preplavala. Preplavala! Bila sem vesela – ustnice so posinele, noge so se tresle, ali srce je bilo ko ponorelo. (Jurca 1984: 135)

¹⁵ Drava je v Mariboru še vedno široka reka, deroča pa ni več, saj je njen tok upočasnjen zaradi številnih hidroelektrarn, zaradi katerih so po drugi svetovni vojni na Dravi opustili tudi splavarjenje, ki je bilo tema romana Antona Ingoliča: *Na splavib* (1940).

Pešačila je ob Dravi navzgor, se prebijala med vrbovimi in jelševimi vejami, kamenjem in prodom, se borila s tokom, ko je plavala na Mariborski otok, potem pa se predala razkošnemu in mogočnemu vodotoku (Jurca 1984: 156).

Njena družina je tudi v Mariboru ostajala kraška: mama je kuhala vseh vrst mineštre (Jurca 1984: 131), na vrtu so gojili in jedli radič (Jurca 1984: 144), oče je v vročini pil bevando (Jurca 1984: 131), na Pohorju je zaman iskal kostanje, ki bi bili debeli kot italijanski maroni (Jurca 1984: 93) in imel do vode negativen odnos kot večina celinskih Primorcev, ki (ponavadi) niso znali plavati: »Nas ni nihče učil plavanja, v šoli ni bilo bazena, sami starši pa so ogibali deroče Drave, odkar so jo zagledali. Za tata je bila reka tudi premrzla in umazana« (Jurca 1984: 131). V pogovorih z mamo so ves čas prihajali na dan spomini na domačo vas Koprivo: mama se je v koprivski šoli učila recitiranja (Jurca 1984: 96); spominjala se je, kako jim je učitelj v tej isti šoli predstavil Italijane (Jurca 1984: 89); ko je prišla babica, je bilo pomembno, da je prišla iz domače vasi: »'Ciril, čuj, stara mati je tu!' 'Stara mati?' sem vprašala. 'Iz Koprive?' 'Iz Koprive! Od Tišlerjevih, pomislita! Vstanita!'« (Jurca 1984: 103); mama je bila nekoč prva pevka v koprivski cerkvi: »Tako dobro je pela ta svoj sopran, da je držala pokonci ves pevski zbor. Glas o cerkveni pevki iz Koprive, o moji mami, je šel po vsem Krasu.« (Jurca 1984: 167) Ves čas so pravzaprav ohranjali stike z domačo vasjo, bili so na tekočem o dogajanju na Primorskem, ki je bilo po Rapalski pogodbi ločeno od ozemlja tedanje Jugoslavije: »Tisti čas pa smo dobivali s Krasa že slabe vesti. Fašisti so požgali slovenski narodni dom v Trstu. Zavedne Slovence so zavlekli za hišna vrata in jim vliвали v usta petrolej ali ricinusovo olje. V Koprivi so se morali otroci učiti italijanskega jezika ...« (Jurca 1984: 92) Primorsko poreklo družine se odraža tudi v pisateljčini izbiri leksemov: medtem ko izrazito štajerskih narečnih besed ni zaznati – izjema so imena otrok oz. njihove narečne pomanjševalnice: »Fonzek! Hanzil! Trezika! Micika!« (Jurca 1984: 46), pisateljica za očeta ves čas uporablja primorsko narečno besedo »tata« (tudi v dialogih), on in mama pa jo nagovarjata s samostalnikom »pnče« (punče), namesto samostalnika stol je rabljena stolica (npr. Jurca 1984: 62), namesto čebra pa bedenj (Jurca 1984: 169). Da so starši bili Primorci v Mariboru, mala Branka pa že Mariborčanka, o tem priča dejstvo, da se je naučila plavati, da je vzljubila Dravo in Pohorje in da ji ni bilo mar za tatove primorske marone: »V poznejših letih sem se kdaj gostila tudi z maroni, ali tako sladkih kostanjev, kakor smo jih naklatili na Pohorju, najbrže ni na svetu – maroni to že niso.« (Jurca 1984: 93)

Kljub revščini, ki jih je nenehno stiskala za vrat, je bilo pisateljčino otroštvo srečno, ker je varen prostor za otroka ustvarjala njena mama, ki ni bila zaposlena in je s svojo skrbnostjo predstavljala trdno jedro doma; z opisom kuhinje in dogajanjem v njej pisateljica tudi predstavi tedanjo bivalno kulturo. »Naša kuhinja nam je bila ljuba in draga. Gledala je proti zelenemu hrbtu Pohorja, proti gospodinjinemu vrtu in proti Ehrlichovi tekstilni tovarni. Sonce je svetilo naravnost v kuhinjo, deske so bile poribane, miza pobrisana. Z mammo vred, ki je bila vedno tu, je bila kuhinja vedno prijazna.« (Jurca 1984: 57)

3.2 *Uhač in njegova družčina* (1963)

Literarni prostor v avanturistični pripovedi *Uhač in njegova družčina*, ki tematizira mladostniško prestopništvo (Haramija 2000: 46) – ena skupina mladostnikov zbira avtomobilske značke ali oznake oz. logotipe avtomobilskih znamk, druga izvaja druge manjše tatvine, je Ljubljana, čeprav to krajevno ime v besedilu ni nikjer izrecno omenjeno, zato pa so navedene realno preverljive ljubljanske ulice, ceste in trgi (Streliška ulica, Krojaška ulica, Hrenova ulica, Dolenjska cesta, Stari trg itd.) ter drugi ljubljanski predeli (Golovec, stara Ljubljana, Tivoli, Ljubljanski grad), gostilne (pri Figovcu, pri Amerikancu), arhitekturne stvaritve (Magistrat, Tromostovje, Nebotičnik, Robbov vodnjak) ter podjetji (Nama, Lesnina) in bližnja vas (Rašica), predvsem pa reka Ljubljanica, pa tudi Kidričeva ulica, ki je danes Štefanova, in Trg revolucije, ki ga poznamo kot Kongresni trg. Obe slednji lokaciji sta prepoznavni po navedbi drugih arhitekturnih stvaritev, npr. Kidričeva (Štefanova) ulica: »Tu je središče mesta. Nebotičnik je tu in Dukičevi bloki« (Jurca 1963: 51) in Trg revolucije (Kongresni trg): »Grem čez široko ploščad proti parku. Že vidim jate golobov, spreletali so se od velikega železnega sidra [...] in tako sem se spustil naravnost po stopnicah mimo Filharmonije in do Ljubljanice« (Jurca 1963: 72, 74).

Osrednji literarni lokaciji sta dve: šola na Zaprtem trgu (Levstikovem trgu) in Osoje, večstanovanjska hiša pod Ljubljanskim gradom, kar v prvoosebni pripovedi izvemo že na prvi strani: »Na Osojah sem doma – šola pa mi je tako in tako pod nosom. Če bi se skotalil po bregu navzdol, bi zadel ob njo. Tečem – skačem –, pa je pot tako strma, da jo noge komaj ubirajo. In tako pritečem z Osoj naravnost pred našo staro – in od zunaj – vsaj – trdnjavi podobno šolo, pred šolo na ZAPRTEM TRGU.« (Jurca 1963: 5)

Opazno je, da kljub ostalim realnim zemljepisnim in stvarnim lastnim imenom ljubljanske osnovne šole na Levstikovem trgu, kjer je Branka Jurca tudi učila (Čeh Steger 2014: 273), pisateljica ne umesti v realno poimenovan prostor (Levstikov trg), temveč ga poimenuje Zaprti trg, in to celo z velikimi tiskanimi črkami.¹⁶ Mogoče jo je k temu »kriptiranju« realne osnovne šole spodbudila skrb, da ji ne bi kdo očital, da je na tej šoli res prišlo do mladostniškega prestopništva oz. da se še katera druga ljubljanska osnovna šola »ne bi prepoznala«, saj je še dve poimenovala z izmišljenima imenoma: »šola NA POLJANI« in »šola MED STOLPNICAMI« (Jurca 1963: 103). Prepoznaven prostorski motiv je motiv jagnedov, ki še danes rastejo na Levstikovem trgu, in po katerem je nedvoumno, da je »šola na Zaprtem trgu« res umeščena na ljubljanski Levstikov trg:

Pred šolo rastejo visoki jagnedi. Gledam liste, kako trepetajo, in zdi se mi, da slišim, kako v vetru šelestijo, ampak v resnici jih seveda ne slišim. [...] Profesorica zgodovine stoji ob oknu in strmi v jagnede, v nebo, v oblake, v ljudi – kdo ve, kam. [...] Prišli smo iz šole, na trg. Zahajajoče sonce nas je veselo pozdravljalo. Topla večerna zarja se je razlivala po šoli, po hišah, po tlakovanih ulicah in po jagnedih, ki so vzkipele sredi sivega, trdega tlaka proti nebu. (Jurca 1963: 10, 44)

Leitmotiv trepetavih jagnedovih listov se ponovi še dvakrat, ko sta prvoosebni pripovedovalec in še ena literarna oseba vznemirjena: »Vztrepečem – kot list na jagnedu pred šolo. [...] Vztrepetal je. Kakor list na jagnedu pred šolo. (Jurca 1963: 13, 113)

S prikrievanjem realnega prostora, ki je podlaga za literarni prostor, pa se pisateljica ne ukvarja pri Osojah, jugozahodnem pobočju Grajskega griča, ker povsem očitno zapiše, da Uhač stanuje v veliki in stari večstanovanjski hiši, aludira celo na Aškerčevo balado Mutec osojski: »Po šoli sem stekel, pa čeprav po Cesti na grad in po strmih hribu do samih Osoj in našega osojskega gradu.« (Jurca 1963: 57) To je realna ljubljanska stavba, t. i. vila ali palača Osoje, zgrajena 1876 (Flora ljubljanskega gradu),¹⁷ ki je z bližnjim gozdom in travnikom odraščajočim mladostnikom nudila zavetje.

---

¹⁶ K poimenovanju Levstikovega trga z imenom Zaprti trg je pisateljico gotovo spodbudilo dejstvo, da je bil trg dejansko »zaprt«, saj se je preboj hiše v Rožni ulici, pod katero danes teče Karlovska cesta, ki meji na Levstikov trg, kot ga poznamo danes, zgodil šele potem, ko je nastalo to literarno besedilo (Beti Žerove, ustno, 28. 6. 2024).

¹⁷ Tako kot marsikaj iz realnega Maribora v avtobiografskem delu *Rodiš se samo enkrat* je tudi v Uhaču in njegovi družini ilustrator Božo Kos realno upodobil prepoznavno čelno stran vile Osoje (Jurca 1963: 88) in nekdanjo slaščičarno Gris na Starem trgu (Jurca 1963: 101).

Večkrat, ko mladi potrebujejo prostor za umik, se odpravijo v gozd na Osoje: da sklenejo krvno sorodstvo, imajo skrivni shod ali da Uhač svoji simpatiji podari najdražje, kar premore – ukradene avtomobilske značke (Jurca 1963: 36, 80, 87).

Pisateljčini opisi razkrivajo realno razgibano konfiguracijo terena, ki postaja literarni prostor in po katerem se giblje prvoosebni pripovedovalec: »Tečem po Starem trgu, po ozki in zaviti ulici, ki se vleče ko črevo. [...] Zavila sva na Cesto na grad. Sedla sva na tretjo stopnico, ob hišo, ki se je strmo dvigala.« (Jurca 1963: 12, 32)

Na več mestih pisateljica tok pripovedovanja zaustavi s t. i. literarnimi razglednicami, opisi Ljubljane, ki vsebujejo pogled na Staro Ljubljano, Mestni trg in Ljubljanico, kakršen je bil pred več kot šestdesetimi leti, ko je po Mestnem trgu še bil speljan promet (Jurca 1963: 12, 48, 50).

3.3 *Vohljači in prepovedane skrivnosti* (1966)

V delu *Vohljači in prepovedane skrivnosti* (1966), neke vrste nadaljevanju avanturistične pripovedi *Uhač in njegova družina* (1963), kjer nastopajo druge literarne osebe, z drugimi imeni, še vedno pa mladostniki, leto dni starejši od šestošolca Uhača, torej sedmošolci, ki izvajajo majhne tatvine, pisateljica opredelitvi literarnega prostora še zdaleč ni posvetila toliko pozornosti kot v svojem prejšnjem mladinskem delu. Ni dvoma, da gre za urbano dogajališče, vendar je bolj kot literarni prostor izpostavljen literarni čas, in to z opredelitvijo jesenske narave: »Zunaj je sijalo zlato oktobrsko sonce. Nagnil se je nad okno. Cvetje z ozke grede pred hišo se je željno obračalo za žarečimi žarki: astre z živopisanimi cvetovi, cinije s cvetovi žametno zamolklih oči in temno rdeči zajčki, ki so še vedno ponujali svoja usta čebelam, trava med cvetjem, vse je trepetalo v zadnji pripeki jesenskega popoldneva.« (Jurca 1966: 8) Očitno je, da Boris, glavna literarna oseba, stanuje v starejši, večstanovanjski stavbi z dvoriščem, kjer sta rasli stara, košata lipa in razvejana jablana, prostor pa je bil tudi za cvetlično gredo (Jurca 1966: 45) – »Bilka je gledala proti starinski hiši z odpadajočim ometom« (Jurca 1966: 154), blizu katere je moderen stanovanjski blok, ki pa bi bil lahko kjerkoli v Ljubljani: »Pogleda z okna čez vrt in skozi veje stare, krivenčaste jablane naprej do škatlaste stolpnice z neštetimi okni in številnimi balkoni in zagleda Bilko; odprla je vrata balkona v osmem nadstropju in prišla z naročajem ožetega perila.« (Jurca 1966: 8)

Da je dogajanje res postavljeno v Ljubljano, o tem priča nekaj zares skopo odmerjenih navedb zemljepisnih in stvarnih lastnih imen, kot je reka Ljubljanica, ob kateri hodi Boris in nazadnje vanjo odvrže ukradeni časopis (Jurca 1966: 151, 178), Predor pod Grajskim gričem, skozi katerega Bilka sledi Dolginu (Jurca 1966: 158), in navedba kraja Ljubljana v potrdilu, ki ga Vohljači izdajo Dolginovi babici (Jurca 1966: 170). Po drugi strani Boris v svojih pisnih izpovedih o tatinskem delovanju omenja neobstoječo ljubljansko Glavno cesto in Zvezni trg (Jurca 1966: 145, 151), kot bi pisateljica z občnimi besedami hotela zakriti dejanski ljubljanski lokaciji, še bolj opazno je pri to navedbah podjetij, v katerih so zaposleni starši tatinske združbe – to so podjetja »KUVERTA«, »PREHRANA« in »VELEBLAGOVNICA« (Jurca 1966: 24, 32).¹⁸

Poleg dvorišča, ki ga pisateljica omeni večkrat, saj je prvi prostor srečevanja mladostnikov, je posebne pozornosti z obsežnejšim opisom prostora deležen še bližnji park, v katerem najstniki najdejo še več zavetja za skrivna srečevanja, tudi ljubezenska, in prvo kajenje (Jurca 1966: 46–47, 64–65, 72).

Sicer pa so opisi drugih dogajalnih lokacij, po katerih se gibljejo literarne osebe, izrazito skopi: »Šla sta po trdem asfaltu. Nad njima novembrsko nebo. Mimo golega drevoreda. Okoli njiu ljudje. A njima dvema je bilo, ko da sta samá na svetu.« (Jurca 1966: 86)

Bolj kot z opisom prostora se pisateljica ukvarja z določitvijo časa, ki pa ga vendarle določajo prostorski dejavniki; medtem ko gre pri *Uhaču* za pomladne mesece do konca pouka, gre pri *Vohljačih* za jesen – pripoved se začne nekega sončnega oktobrskega popoldneva, a bolj kot se dečki zapletajo na stranpoteh, bolj se vreme slabša, dokler ne pride do razpleta na pragu zime; rdečo nit opisa časa predstavlja motiv jablane, katere krošnja se iz tedna v teden spreminja, kot se preobrazba dogaja tudi v mladostnikih:

Zazrl se je skozi čipkasto krošnjo stare jablane, ki so jo v zgornjih vrhah zlatili komaj še topli večerni sončni žarki. [...] Zlatim oktobrskim dnevom so sledili dnevi jesenskega dežja. Jablana pred hišo se je ogolila. Temne, krivenčaste veje so ko žalost silile proti sivemu, nizkemu nebu.

¹⁸ Pri tem, da bi na nek način rada »zakrila« realna dogajališča, jo »izda« ilustrator, spet zelo natančni Božo Kos, ki je ob omembi živilske tržnice prepoznavno upodobil portal ljubljanskega semenišča, ob katerem je danes sicer cvetlična, ne živilska tržnica (Jurca 1966: 89), križišče Krekovega trga in Streliška ulice ob Šentjakobskem gledališču pred vhodom v Predor pod Grajskim gričem (Jurca 1966: 157), piko na i pa je dodal na zadnji ilustraciji, kjer je na hišni zid narisal hišno številko »Prule 3« (Jurca 1966: 188).

[...] Dečki niso nič več obiskovali ne parka in ne vrta pred hišo, mesto se jim je pa že bolj približalo. Hodili so po ulicah, iz ulice na cesto in s ceste spet v ulico, gledali izložbe in si drug ob drugem brusili korajžo, ko da brusijo rezili dveh nožev. [...] November je, kmalu bo snežilo. Boris je v očetovi sobi. V peči ne prasketa ogenj. Mrzlo je. Stopi do okna. Odpre ga. Stara, krivencasta jablana steza temne veje proti nizkemu svinčenemu nebu. (Jurca 1966: 21, 103, 104, 187)

3.3 *Ko zorijo jagode (1974)*

Tudi mladinski roman oz. problemski mladinski roman (Kos 2013: 14) *Ko zorijo jagode* (1974), ki tematizira vsakdanjik osmošolke Jagode, se, kot preostala obravnavana mladinska dela Branke Jurca, začne »in medias res«; kar nekako logično je, da je dogajališče postavljeno v Ljubljano, čeprav to spet ni eksplicitno povedano, pač pa razvidno posredno, iz stvarnih in zemljepisnih lastnih imen: »Po Zmajskem mostu sva šli in od tod naprej po cestah in ulicah proti operi. Hiteli sva bolj kakor Ljubljanka, bolj kakor ljudje, ki sva jih srečevali, bolj kakor pomladna sapa, ki se je kdaj dotaknila tudi mojega čela. Bil je maj. Dan je bil že dolg. Z Miklošičeve sem zagledala Kamniške planine.« (Jurca 1984: 9) Pa vendar se zdi, kot da pisateljica mladega bralca tudi nekoliko dodatno »izobražuje« o prestolnici, njenih ulicah, trgih in drugih znamenitostih, mimo katerih hodi Jagoda in katerih poznavanje sodi k splošni razgledanosti, in to z informativnim naštevanjem o Pršernovi cesti, na drugi strani katere sta Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib; pod Zmajskim mostom teče Ljubljanka; ob Vodnikovem spominu si Jagoda v mislih zrecitira Vodnikove verze iz pesmi Moj spomenik; hodi žez tržnico, mimo škofije, stolnice in čez Tromostovje do pošte (Jurca 1984: 10, 18, 133). To je razvidno tudi med Jagodinim sanjskim letom nad Ljubljano, ki mu prek Tivolija sledimo do Viča pa spet nazaj nad Nebotičnikom, parkom Zvezdo in staro Ljubljano. (Jurca 1984: 172–173)

Po drugi strani si pisateljica pri opisovanju literarnega prostora, še posebej to velja za opise Grajskega griča, privoščiti svojevrstni lirizem, s čimer skozi prvoosebno pripoved prikaže Jagodin izostren občutek za opazovanje okolice, pri katerem stvarni podatki niso tako pomembni, pač pa prihaja v ospredje občutenje prostora, majska narava, ki odzvanja v zaljubljeni najstnici: »Z grajskim hribom sva si bila vštric. Gledala sva se. Pomladanski dež je razmočil zemljo. Toplo sonce je izzvalo po vsem hribu na tisoče zelenih eksplozij. Divje zelena trava je porasla brežino. Mogočni hrasti so stezali veje skoraj do okna.« (Jurca 1984: 27)

Pedagoška informativnost ni prav nič odveč, ko pisateljica kot kritična esejistka opisuje Kongresni trg, in to skozi Jagodinin pogled.

K Slavici¹⁹ sem odšla čez Kongresni trg. Se pravi, da sem šla čez najlepši trg, kar jih Ljubljana premore. Kongresni trg. Trg s slavnim imenom. Ime diši po zgodovini, toda ne le po zgodovini, ki bi jo kovali naši starši in starši staršev, a tudi mi je nismo kovali – ta današnja srečna in nesrečna generacija! Cesarji treh monarhij: Rusije, Avstroogrske in Nemčije! Kdaj že ste sestankovali v Ljubljani? Zakaj ste sestankovali? Zato! Da ste po vsej Evropi laže zatirali svobodno misel! No, ta naš Kongresni trg se zdaj imenuje Trg revolucije. To ime pa se trga še zdaj ni prijelo.²⁰ Trg revolucije?! Toliko jih je po svetu, da jih ne došteješ, teh slavnih trgov revolucije. Pravice pa še za naprstnik na tem svetu nikjer!²¹ Trg Zvezda! To pa ja! Naš trg Zvezda! Zvezda jutranjica na nebu! Zvezda večernica na nebu! Zvezda v obliki parka! Zvezda na očetovi partizanski kapi! To kapo hrani oče v omari na najvišji polici. Hrani jo kot nedotakljivo svetinjo, ko da bi imel tam ves svoj partizanski čas spravljen! Zvezda na naši zastavi! Zvezda! Šla sem čez trg. Asfaltirana ploščad se vleče od parka do univerze in do filharmonije – tu sem že večkrat poslušala koncerte glasbene mladine – in vse do baročne nunske cerkve. Na asfaltu so parkirani avtomobili. [...] Avtomobili se razpelavajo po trgu: eni drve proti Wolfovi, eni proti Titovi, tam morajo na desno, in spet drugi zdravajo mimo univerze proti Gosposki ulici. Mahala sem jo k Slavici. Slavica je doma v eni izmed tistih starih hiš, ki zapirajo trg z vzhodne strani. [...] To, kar sem videla z okna, je bila Zvezda. Zvezda je bila prava in zelena vaza sredi našega bolj in bolj zazidanega mesta! Park je ko velik pravokotnik, v njem pa so kraki zvezde, iz središča tečejo proti obodu – mogočne platane, te pa to zvezdo omejujejo. Pod platanami se je zelenila gosta porezana angleška trava. Po parku so klopce. Na klopcah vedno kdo sedi, največ starčki, mame z otroškimi vozički, dekleta in fantje, zaljubljeni. Po parku in nad parkom vzprhutavajo golobi. Nazobljejo se zrnja in drobtin, ki jim ga trosijo, zatem pa se odžejajo pri koritu sredi parka. Golobje zletajo tudi proti nunski cerkvi in tudi proti univerzi, zletajo tudi pod streho hiše, kjer je Slavica doma. Ta trg bi bil lahko tudi Golobji trg. Toda, ne, trg je Zvezda! (Jurca 1984: 61, 70)

V besedilu se pojavijo realna zemljepisna imena: Zmajski most, Ljubljana, Gruberjev kanal, Miklošičeva cesta, Prešernova cesta, Gosposvetska cesta, Titova cesta, Wolfova ulica, Gosposka ulica, Trg revolucije, Tivoli, Rožnik, Šišenski hrib,

¹⁹ Slavica je Jagodina sošolka, ki se je po očetovi smrti v Ljubljano priselila iz Pulja, kjer je bil njen oče, sicer Slovenec s Krasa, vojaški pilot, ki se je ponesrečil med poletom z letalom. Mogoče je to pisateljčina aluzija na njenega slavnega sovaščana, vojaškega pilota Josipa Križajca (1911–1948), rojenega v Koprivi, ki se je tudi smrtno ponesrečil med poletom z letalom.

²⁰ Kongresni trg je imel po drugi svetovni vojni dve imeni: od 1945 do 1974 je bil Trg revolucije, od 1974 do 1991 pa Trg osvoboditve (*Kongresni trg*), torej je ime že drugič po vojni spremenil ravno v letu izida romana *Ko zorijo jagode*. Kongresni trg kot Trg revolucije omenja Branka Jurca tudi v pripovedi *Ubač in njegova družina* (1963) kot trg, kjer si deček želi, da bi mu na roko sedli golobi, tam pa ga pri trganju avtomobilske značke zasači miličnik, ki mu mimo Filharmonije pobegne proti Ljubljani in še naprej v staro Ljubljano.

²¹ Nenavadno je, kako si je Branka Jurca v času socialistične družbene ureditve upala biti kritična do poimenovanja Trg revolucije in da je relativizirala pomen revolucije. Prav tako v tej pripovedi prav nič ne skopari z omembami religioznih elementov: tako piše, da Jagoda stanuje »v isti višini s konic zvonikov«, vidi »široka zvonika baročne stolnice«, hodi mimo škofije in stolnice, poslušá zvonjenje cerkvenih zvonov, omenja baročno nunsko cerkev itd.

Šiška, Moste itd. Po drugi strani ni nikjer z imenom omenjena Streliška ulica ali Krekov trg, pa čeprav je očitno, da se Jagoda v center mesta s Poljan odpravlja prav po Streliški (Dragiju reče: »Pod gradom sem doma. V stolpnici« (68)) oz. ob križišču Streliške in Krekovega trga ali izteka Resljeve ceste, kjer se začneja Predor pod Grajskim gričem: »Šla sem vštric z dolginasto kačo klopotačo tovornjakov, ki so rinili v zadimljeno žrelo tunela pod gradom.« (Jurca 1974: 133) Njen naslov, kamor pride pismo Nejčevega očeta in ki ga pove tudi Podhostnikova najmlajša hči, je sicer: »Ob gradu 5«, kar pa je neobstoječa lokacija – v Ljubljani obstajata zgolj ulica Za Gradom,²² ki pa je na levem bregu Gruberjevega kanala, ob Roški cesti, blizu Karlovške ceste, torej predaleč, da bi lahko Jagoda iz svoje sobe videla vrhove zvonikov stolnice, in Ulica na Grad, ki z Gornjega trga vodi na Grajski grič, to pa je čisto na drugi strani.

Zdi se, kot da se pisateljica z bralcem, ki je preveč natančen in želi preverljive realne prostore, malce poigrava: tudi Dragijev naslov na Viču, Jelševa pot 17, ne obstaja. Pa tudi naslov Nejčeve babice, Kratka pot 5, je dejansko v Črnučah, z Jagodo pa se k njej odpravita skozi Predor pod Grajskim gričem²³ in ob vznožju Grajskega griča, kar bi ustrezalo Ulici na Grad – v resnici pa verjetno gre za to, da je realne naslove zakrila, da bi se zavarovala pred morebitnimi očitki, da je opisala koga od realnih stanovalcev. Spet po drugi strani v pripovedi mrgoli dejanskih stvarnih imen, kot so gostilna pri Figovcu, gostilna pri Amerikancu in restavracija Zlatorog, kjer je Jagoda zmenjena z Dragijem, da se potem mimo Kluba poslancev, ki je spet realna lokacija (danes del Narodne galerije), odpravita v Tivoli in na Rožnik – ta mesta niso zakrita, ker niso problematična, saj predstavljajo javni, ne zasebni prostor. Dogajalna prostora sta tudi prodajalni Metalka in Maksimarket, paradna konja ljubljanskega potrošništva zgodnjih 70. let oz. vrhunec gospodarskega razvoja, ki sta »Slovenijo, tedaj del Jugoslavije, postavljali v skupino razvitih držav srednje in zahodne Evrope« (Zorman 2014: 241), kjer nakupujeta Jagoda in njen oče. Omenjeni sta še podjetji Angora in Šumi, v katerih sta zaposleni Nejčeva mama in teta Veronika, skrbnica Podhostnikovih otrok, poleg teh pa še kinematografi Sloga, Union in Komuna ter Moderna galerija – pa še en javni spomenik, fontana Mladinsko kolo kiparja Stojana Batiča na ulici Komenskega, mimo katere odhaja Dragi, ne da bi se ustavil, medtem

²² Ulica Za Gradom se pojavi v pripovedi *Ubaš in njegova družina*: »In vendar – zgodilo se je: naš ravnatelj, Tone Lazar, je dobil lepo, moderno in udobno stanovanje. Za Gradom. V stolpnici.« (Jurca 1963: 83)

²³ Ta predor omenja Jurca tudi v pripovedi *V ohlajči in prepovedane skrivnosti* (1966), ko se skozenj z južne strani poda Bilka, ki zasleduje Dolgina, le-ta zavije na desno v neimenovano Streliško ulico, kar je jasno razvidno iz Kosove ilustracije (Jurca 1966: 157); predor je v obeh pripovedih znamenje nečesa negativnega, tudi nevarnega in nedovoljenega, saj je prehod za pešce po njem prepovedan.

ko Jagoda in njene sošolke hitijo proti novi kliniki (verjetno današnjemu univerzitetnemu kliničnemu centru) na obisk k sošolcu Nejcu: »Dragi se je vtem že bližal prešecemu se vodometu Batičevih kopalk.« (Jurca 1984: 212)

Vsekakor je Branka Jurca v tem mladinskem romanu Ljubljani poznih 60. in zgodnjih 70. let postavila pravcati literarni spomenik. Malce poetično bi bilo mogoče reči, da je takratna Ljubljana, ki se sicer duši od avtomobilske pločevine (rdeča nit celotnega romana je motiv avtomobilov, ki Jagodo motijo med hojo ali se jim mora umikati – hrumeči in smrdeči avtomobili so nasprotje tihemu in zelenemu Tivoliju in Grajskemu griču), ena od literarnih oseb, vsekakor pa je Jagodinina dobra prijateljica stara Ljubljana, ki je Jagodi zelo ljuba.²⁴

4 Zaključek

V prispevku je predstavljen literarni prostor v štirih mladinskih delih Branke Jurca: avtobiografski kratki prozi *Rodiš se samo enkrat* (1972), dveh avanturističnih pripovedih *Ubač in njegova družina* (1963) in *Vohljači in prepovedane skrivnosti* (1966) ter mladinskem romanu *Ko zorijo jagode* (1974). Izhodišče raziskave so biografska dejstva Branke Jurca, da so njeno življenje zaznamovali trije realni prostori: Kras, kjer se je rodila, Maribor, kjer je odrasčala, in Ljubljana, kjer je preživela večino svojega odraslega življenja, če pri tem zanemarim medvojno izselitev v taborišči Gonars in Ravensbrück. Pri tem sem upoštevala Hladnikovo razdelitev prostora (Hladnik 2012: 272, 274) na prostor zunaj teksta (rojstni kraj in pisateljčina prebivališča) in prostor v tekstu (dogajalni prostor njenih literarnih del). Tako je osrednji literarni prostor njene avtobiografske proze tudi kraj njenega bivališča, to je Maribor, v veliki meri pa je v besedilo posredno vključen tudi Kras oz. rojstna vas Kopriva, čeprav

---

²⁴ Ta pripoved, ki je umeščena v Ljubljano, je v celoti napisana v knjižnem jeziku, tudi v dialogih, v katerih sicer naletimo na nekatere slengizme (punca, perfektno, špekahla), ki pa sodijo kvečjemu v pogovorno zvrst knjižnega jezika. Pojavita se zgolj dve primorski narečni besedi, in sicer »bevanda«: »Ampak če to ne diši po limonadi! Če vse lepo steče! No, če zdršita zaljubljenca ko po maslu v zakonski pristan! Če ni na koncu koncev to že bevanda, z vodo razredčeno vino!« (Jurca 1974: 12) In še »tata«, poimenovanje za očeta, ki ga pisateljica za svojega očeta uporabi že v avtobiografski prozi *Rodiš se samo enkrat*, tu pa ga uporablja Slavica, ki je odrasčala na Hrvaškem, a je imela očeta Kraševca, zato je raba ogovora »tata« dvakratno motivirana. Pa še izraz »cinquentin«, ki je pravzaprav primorski narečni izraz za domačo sorto koruze (činkventin), vendar ga ja pisateljica zapisala izvirno, kot je v italijanščini, verjetno zaradi neustaljenega zapisa narečne besede – izbira te besede v zvezi z Jagodo ni motivirana, saj v pripovedi nikjer ni aluzije na to, da bi bila Jagoda po poreklu iz Primorske. Očitno je, da Jagoda še nikoli ni jedla pokovke, zato si ob pogledu na lokal s hitro prehrano misli: »Enkrat si moram kupiti to koruzo, ta cinquentin, sem pomislila.« (Jurca 1974: 179) Zdi pa se, da je to bolj izkušnja pisateljice, odrasle »štajerske Kraševke«, kot pa njene literarne osebe, ljubljanske najstnice. Tudi sklonska oblika moškega imena Dragi v roditelju, Dragita, namesto Dragija (kot še Janija, Robija, Francija, Milija), bi lahko bila odsev primorskega narečja, kjer sicer slišimo tudi Robita namesto Robija in Milita namesto Milija.

ne nujno kot dogajališče, temveč kot omemba, pomembna referenca v življenju njenih kraških staršev in nje same. Veristično referiranje na zunajbesedilno stvarnost, kakršno je prisotno v tem avtobiografskem delu Branke Jurca, je še zlasti značilnost avtobiografij, tudi mladinske (Zorman 2021: 97): »Recepcao mladinskih avtobiografij zaznamuje osredinjenost na referencialno funkcijo besedila. Bralci so posebej pozorni na elemente dokumentarnosti oziroma mladinske avtobiografije dojemajo kot pričevanja o samoformaciji, ki jih v kolektivni spomin prispevajo javne osebnosti.« (Zorman 2023a: 7)

Osrednje in edino dogajališče ostalih treh izbranih mladinskih del pa je Ljubljana, in to ne Ljubljana, ki bi bila mimogrede omenjena ali pa sploh ne, pač pa Ljubljana, ki ji je posvečene veliko pisateljicine pozornosti z (večinoma) preverljivimi zemljepisnimi in stvarnimi lastnimi imeni ter natančnimi opisi, s pomočjo katerih lahko literarnim osebam sledimo po realnih mestnih prostorih, to so t. i. importirani dogajalni prostori, ki imajo razvidno referenco v geografski resničnosti, v nasprotju s t. i. transformiranimi, ki so splošni in neprepoznavni (Piatti 2009: 133–138 v Svetina 2013: 18). Tako v pisateljicini avtobiografski kratki prozi odsevata Kopriva in Maribor kot njena rojstna vas in mesto odraščanja, v obeh avanturističnih pripovedih in problemskem mladinskem romanu pa je celotno dogajanje postavljeno v Ljubljano, kjer je živela po drugi svetovni vojni.

Podoba literarnih oseb, še zlasti mladostnikov v zadnjih treh pripovedih, je izrazito bahtinovsko kronotopična. Urbani literarni prostor jih določa: tako se Uhač s prijatelji zaplete v krajo avtomobilskih značk, kar lahko precej časa ostane neopaženo zgolj v velikem mestu, kot je prestolnica, pa tudi izbira avtomobilov je (bila) v prestolnici neprimerljivo večja, kot bi bila v ruralnem prostoru; Boris v *Vohljačih* prav tako zaide na stranpoti, ki jih omogoča flanerstvo po mestnih ulicah in trgovinah; Jagoda naključno srečuje Dragija, ko se ta prav tako brezdelno sprehaja po mestnih ulicah, dobivata se na ključnih ljubljanskih mestih, kot je na pošti ali pred gostilno pri Figovcu, sprehajata se po parku Tivoli, ki je referenca za zaljubljenca, itd. Vse pisateljicine literarne osebe se v Ljubljani gibljejo med Grajskim gričem in Rožnikom, večinoma v predelu, ki se imenuje stara Ljubljana, obsega pa prostor pod Grajskim gričem, ki po eni strani nudi zavetje mladostnikom (Uhaču in njegovim prijateljem v gozdu za Osojami, Jagodi kot zelena oaza, ki jo opazuje skozi okno), po drugi strani pa je skozenj speljan Predor pod Grajskim gričem, skozi katerega se, čeprav je prepovedano in nevarno, podata tako Bilka kot Jagoda z Nejcem.

Mnogo manjših mikrolokacij v vseh štirih mladinskih literarnih delih, tako v Mariboru kot Ljubljani, je realno preverljivih, kar njena mladinska literarna dela povezuje z značilnostmi njene proze za odrasle, npr. z novelo *Na Krasu*, kjer literarno opisana pot sledi »zemljepisno preverljivi poti, posamezni kraji so tudi konkretno poimenovani (Brje, Skopo, Kreplje, Tabor, Opčine, Trst).« (Čeh Steger 2014: 283) V novelah za odrasle je zaznati »prefinjen občutek za estetsko in razpoložensko dojetje pokrajine« (Čeh Steger 2014: 312), kar je mogoče trditi tudi za izbrana mladinska literarna dela, še zlasti za roman *Ko zorijo jagode*, kjer majsko ozeleneli Grajski grič s cvetočimi akacijami odseva razcvetajočo se Jagodino zaljubljenost.

Obravnavana mladinska literarna dela Branke Jurca z umestitvijo (večinskega) dogajanja v dve največji slovenski mesti, Maribor in Ljubljano, predstavljajo reprezentacijo realno preverljivih prostorov v določenem času. V avtobiografski kratki prozi je to Maribor med obema vojnama, v preostalih treh pripovedih pa povojna Ljubljana, pri čemer so tudi literarne osebe odraz prostora in časa: prvoosebna pripovedovalka v avtobiografski prozi je predšolski otrok in šolarka primorskih podeželskih priseljencev v štajerski prestolnici; poganja korenine v urbanem prostoru, ki zanjo ni tako tuj, kot je za njene starše. Šestošolci in sedmošolci v obeh avanturističnih pripovedih so v Ljubljani kot riba v vodi – obvladajo gibanje po mestu, ki jim s svojo velikostjo in nepreglednostjo omogoča anonimnost na stranpoteh – in končno osmošolka Jagoda, ki uživa v utripu velikega mesta s številnimi zelenimi površinami (Grajski grič, park Zvezda, park Tivoli in mestni gozd Rožnik), čeprav je po drugi strani neskončno kritična do avtomobilskega prometa. Pisateljica Branka Jurca je z izborom in reprezentacijo literarnega prostora v obravnavanih mladinskih literarnih delih prispevala tudi k ohranjanju kulturnega spomina na preteklost dveh največjih slovenskih mest.

Viri

- Branka JURCA, 1963: *Ubač in njegova družina*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Branka JURCA, 1966: *V obljači in prepovedane skrivnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Branka JURCA, 1972: *Rodiš se samo enkrat*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Branka JURCA, 1974: *Ko zorijo jagode*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- Mihail BAHITIN, 1982: *Teorija romana: Izbrane razprave*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
Janez BOGATAJ, 2021: *Slani, sladki, dobro žviti, štruklji, teknejo, če smo lačni ali siti!*. Ljubljana: Hart.

- Silvija BOROVIK, 2013: Značilnosti krajše proze slovenskih književnic. *Slavia Centralis* 6/1. 59–69. Dostop 25. 6. 2024 na <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/758>.
- Malcolm BRADBURY, 1999: *Atlas svetovne literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jožica ČEH STEGER, 2010: Vaški in mestni prostori v Potrčevi prozi. Ur. Irena Novak Popov. *Vloge središča: konvergenca režij in kultur*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Zborniki Slavističnega društva Slovenije). 180–188.
- Jožica ČEH STEGER, 2014: Kratka proza Branke Jurca o ženskih usodah, taboriščnem peklu in odporu proti ponižanju: spremna študija. Ur. Jožica Čeh Steger. Branka Jurca: *Pot v svobodo: izbor kratke proze*. Maribor: Litera.
- Flora Ljubljanskega gradu. Dostop 29. 5. 2024 na https://floragradu.blogspot.com/p/blog-page_12.html.
- Berta GOLOB, 1983: *Srce ustvarja, roka piše: srečanja z mladinskimi pisatelji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Berta GOLOB, 1995: *Do zvezd in nazaj: srečanja z mladinskimi pisatelji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dragica HARAMIJA, 2000: *Slovenska realistična avanturistična mladinska proza*. Videm pri Ptuj: GIZ GTP.
- Miran Hladnik, 2012: Prostor v slovenskih literarnovednih študijah: Kritične izdaje klasikov. *Slavistična revija, tematska številka Prostor v literaturi in literatura v prostoru* 60/3. 271–282.
- Branko HOFMAN, 1978: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Branko HOFMAN, 1988: *Iskani in najdeni svet*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Marko JUVAN, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji: Uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Marko JUVAN, 2013: Prostorski obrat, literarna veda in slovenska književnost: Uvodni zaris. *Primerjalna književnost* 36/2. 5–26.
- Marko JUVAN, Marijan DOVIČ in Jernej HABJAN, 2013: Prostorski obrat v literarni vedi (predgovor). *Primerjalna književnost* 36/2. 1–2.
- Kaznilnica. Dostop 28. 6. 2024 na <http://www.mariborart.si/spomenik/-/article-display/kaznilnica>.
- Kongresni trg. Dostop 28. 6. 2024 na https://sl.wikipedia.org/wiki/Kongresni_trg.
- Gaja KOS, 2013: Slovenski mladinski problemski roman. *Otrok in knjiga* 40/87. 5–16.
- Darja KRAMBERGER, 1972: Bibliografija mladinskih del Kristine Brenkove, Branke Jurca in Ele Peroci v knjižnih izdajah. *Otrok in knjiga* 1/1. 107–110.
- Magdalenski park. Dostop 28. 6. 2024 na https://kraji.eu/slovenija/maribor_magdalenski_park/slo.
- Marijeta MALEŠIČ, 2014: *Kopriva nikoli ne požebe: 100 let spominov na Branko Jurca*. Kopriva: Športno-kulturno-umetniško društvo in turizem.
- Miha MATĚ, 1994: Ob jubileju pisateljice Branke Jurca. Branka Jurca: *Ko zorijo jagode*. 209–212.
- Irena NOVAK - POPOV, 2006: Konstrukcija resničnosti in koncept prostora v sodobni slovenski kratki pripovedni prozi. Ur. Irena Novak Popov. *Slovenska kratka pripovedna proza. Obdobja. Metode in zvrsti; 23*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 239–254.
- Urška PERENIČ, 2012: Prostor v literaturi in literatura v prostoru. *Slavistična revija, tematska številka Prostor v literaturi in literatura v prostoru* 60/3. 260–264.
- Barbara PIATTI, 2009: *Die Geographie der Literatur: Schauplätze, Handlungsräume, Raumphantasien*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Peter SVETINA, 2013: Med imenom in brezimnostjo: dogajalni prostori Ljubljane v slovenski mladinski literaturi. *Otrok in knjiga* 40/87. 17–26.
- Pričevalci, oddaja RTV Slovenija. Dostop 30. 5. 2023 na <https://365.rtvlo.si/arhiv/pričevalci/174961376>.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Dostop 26. 6. 2024 na www.fran.si.
- Marinka SVETINA, 1972: Trije osrednji motivi v mladinskih delih Kristine Brenkove, Branke Jurca in Ele Peroci. *Otrok in knjiga* 1/1. 97–106.
- Mimi URBANC in Marko JUVAN, 2012: Na stičišču literature in geografije: Literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru Slovenske Istre. *Slavistična revija, tematska številka Prostor v literaturi in literatura v prostoru* 60/3. 297–316.
- Barbara ZORMAN, 2021: Slovenska mladinska proza med posnemanjem dejanskega in ustvarjanjem možnih svetov. *Primerjalna književnost* 44/3. 97–114.

- Barbara ZORMAN, 2023a: Oblikovanje (pod)žanra mladinske avtobiografije na Slovenskem. *Otrok in knjiga* 50/117. 7–15.
- Barbara ZORMAN, 2023b: Slovenska mladinska avtobiografska proza. *Primerjalna književnost* 46/2. 137–156.
- Barbara ZORMAN, 2024: Junakinje našega časa: spremna beseda. Branka Jurca: *Ko zorijo jagode*. Ljubljana: Beletrina.

